

Lartësimi i Jakobit dhe përçmimi i Palit në Dhjatën e Re

Description

James Dunn

Fragment i shkëputur nga libri i James Dunn, "Unity and Diversity in the New Testament, third edition, SCM press, 2006, f. 1-6

Ky theksim i dyfishtë është plotësues për të parin, kjo sepse në judeo-krishterim, Pali denigrohej pikërisht se shihej si një "renegat nga ligji"¹, ndërsa Jakobi lartësohej për arsye se konsiderohej si një shembull i ndjekjes besnike të ligjit². Brenda Dhjatës së Re ky theksim nuk është dhe aq i artikuluar, ndonëse duhet të vërejmë librin e Veprave 15:20, ku tregohet qartësisht se është Jakobi ai i cili parashton kërkesat minimale të ligjit të cilat ai priste që çdo i krishterë duhej ti përmbushte. Po ashtu duhet të vërejmë se dokumenti i Dhjatës së Re që shfaqet më në mospërputhje me Palin është pikërisht ai që mban emrin e Jakobit (letra e Jakobit). Përveç kësaj gjenden, veçanërisht, edhe tre pasazhe të tjera të cilat na tregojnë për tre çështje të judeo-krishterimit që diskutoheshin përgjatë/ rreth gjysmës së parë të shekullit të parë ku shfaqet mënyra e antagonizmit të judeo-krishterëve ndaj Palit si dhe forcimi i kësaj prirjeje madje edhe gjatë jetës së Palit. Këto pasazhe janë Galatasve kapitulli 2, 2 Korintasve 10-13 dhe libri i Veprave kapitulli 21.

Pasazhi i parë: Ne dimë prej Galatasve 2:4, për të mos përmendur Veprat 15:1 dhe Filipjanëve 3:2 e më poshtë, se ka ekzistuar një grup i fuqishëm në kishën Palestineze, një forcë e fuqishme në krishterimin e Jeruzalemit dhe të Palestinës, të cilët këmbëngulnin në rrethprerjen e të gjithë të konvertuarve. Pali i quan ata me emra shumë të vrazhdë, “vëllezër të rremë” (RSV), “shtinjak dhe furacak” (NEB- Galatasve 2:4), “qen” (Filipjanëve 3:2). Por është e qartë nga Galatasve 2 dhe Veprave 15, se ato të cilëve i drejtohen këto fjalë ishin judeo-krishterë, d.m.th. një forcë e fuqishme *brenda* bashkësisë së Jeruzalemit të cilët me të drejtë mund të pohonin se flisnin në emër të besimtarëve në Jude. Mbi të gjitha, ato e shihnin si një obligim të çrrënjoshin të keqen të cilën ato mendonin se ekishte mbjellë Pali me idenë e tij të lirisë nga ligji, ungjilli i lirë (*free gospel*); për këtë arsye atoqartësisht e vendosën veten kundër Palit dhe asaj që ai predikonte³. Këtu sërish arrimë të njohim njëformë të judeo-krishterimit e cila qëndron *brenda spektrit të krishterimit në kohën e punës misionare të Palit, por që nga ana tjetër paraqet një karakter shumë të ngjashëm me atë të Ebionitëve të mëvonshëm*.

Nëse kontroversia në Jeruzalem ishte e çiltër (nëse duhej apo jo xhentilët të rrethprijeshin) dhe zgjidhja e saj miqësore, e njëjta gjë nuk mund të thuhet për polemikat vijuese në *Antioq* (Galatasve 2:11-14). Këtu përballemi me një nga pasazhet më të ndërlikuara dhe munduese në të gjithë Dhjatën e Re. Nëse ne do të kishim mundur të kuptonim të gjithë panoramën e asaj që ndodhi në Antioq, çfarë e shkaktoi dhe kush ishte rrjedha e ngjarjeve, do kishim përfutur një thellësi kuptimi të paçmueshme në lidhje me zhvillimin e krishterimit të hershëm. Përkundrazi na duhet të mjaftohemi me të dhënat dhe shenjat që na jep Pali. Problemi, natyrisht, qëndron në faktin se, në këtë mënyrë, kemi vetëm një anë të polemikës, atë të Palit, dhe sa e njëanshme është paraqitja që Pali i bën kësaj historie nuk mund ta themi me siguri⁴.

Kush e kishte fajin në këtë incident? Ka gjasa që marrëveshja e hershme e nënkuptuar në Galatasve 2:7-10 (krahaso Veprat 15: 22-29) përfshinte disa norma (me shumë mundësi joeksplicite) në lidhje me marrëdhëniet e ndërsjella ndërmjet hebrejve dhe xhentilëve në një bashkësi krishtere të përzier. Me shumë mundësi të tilla si të krishterët hebrej duhet të vazhdojnë ta njihin ligjin si të detyrueshëm pa ja imponuar atë të krishterëve xhentilë. Në kishën e fuqishme me shumicë xhentile të Antiokut (Veprat 11: 20-24) judeo-krishterët e diasporës padyshim e kanë parë të përshtatshme të jenë më pak rigoroz në praktikën e tyre të pastërtisë rituale (Galatasve 2:12a, 14b). Por kur një grup judeo-krishterësh erdhën nga Jerusalemi të dërguar “nga Jakobi” ato (judeo-krishterët e diasporës) me shumë mundësi ndjenë se gjendja kishte ndryshuar dhe rrjedhimisht kërkuan nga xhentilët e Antiokut që të ushtronin lirinë e tyre dhe të pranonin ligjet dietike të hebrejve të paktën për aq kohë sa njerëzit e Jakobit ishin të pranishëm në Antioq. Përndryshe kjo do të nënkuptonte se ato po përipiqeshin ti impononin hebrejve një “helenizëm”, të braktisnin diçka thelbësore për besimin e tyre (diçka të cilën paraardhësit e tyre e kishin kundërshtuar deri në vdekje), në këtë mënyrë ato do të kërcënonin shkatërrimin e gjithë kuptimit judeo-krishterë i cili e shihte Krishterimin si përmbushje të Judaizmit (shih në librin tonë § 54:1), në fakt, në këtë mënyrë, ato do të vinin në dyshim vetë ekzistencën e bashkësisë hebraike në Jeruzalem. Kështu që për hir të krishterimit në Palestinë duhej ndjekur marrëveshja e hershme, dhe të krishterët xhentilë duhet ta merrnin në konsideratë këtë dhe ti përgjigjeshin në mënyrën e duhur, siç kishin bërë edhe judeo-krishterët më parë. Na duhet të pranojmë, ndonëse me konsideratat e lartpërmendura, që kjo mund të ketë qenë linja e arsytimit të Pjetrit, e cila shihej aq serioze sa të shpjegojë reagimin e tij dhe të shumë judeo-krishterëve të tjerë, përfshi edhe Barnabën, i cili, mbi të gjitha, identifikoi më së shumti me misionin për tek xhentilët të Palit.

Nëse ngjarjet që dërguan në përplasjen ndërmjet Palit dhe Pjetrit janë të mjegullta, po ashtu është

edhe rrjedha e tyre. Ne natyrisht priremi të pranojmë se Pali doli fitimtarë, Pjetri pranoi gabimin e tij, dhe praktika e mëparshme u rivendos. Por Pali nuk thotë këtë dhe qortimi i tij ndaj Pjetrit duket më shumë si një mbrojtje e pozitës së tij në sytë e Galatasve. Nëse Pali fitoi me të vërtetë, e nëse Pjetri pranoi realisht superioritetin e argumentit të Palit, ai padyshim do ta kishte nxjerr në pah këtë, njësoj siç ai theksoi pozicionin e tij të mëparshëm duke vërejtur aprovimin që i ishte dhënë misionit të tij në “shtyllat e apostujve” (Galatasve 2-7-10). Mbi të gjitha, linja e përvetësuar nga Pali në 2: 11-14 ishte shumë e ashpër, Pjetri “ndëshkohet” pjesa tjetër e judenjve përfshi edhe Barnabën sipas tij kishin “vepruar në mënyrë hipokrite”, “ata nuk ecnin drejt sipas së vërtetës së ungjillit”, Pjetri, po sipas tij, po i detyronte xhentilët që të “judaizoheshin”, një prirje kjo që në fakt bie në kundërshtim të hapur me fleksibilitetin e Pjetrit! Duke pasur parasysh këtë, mund të themi se në të vërtetë “ka shumë gjasa që Pali të jetë mundur në Antiok, që e gjithë kisha atje të ketë mbajtur krahun e Pjetrit dhe jo të Palit⁵. Kjo ngjarje duhet, në këtë mënyrë, të përcaktoj fundin e bashkëngjijtes të Palit me Antiokun dhe daljen e tij në dritë si një misionar krejtësisht i pavarur (sipas librit të Veprave ai vizitoi Antiokun vetëm një herë në jetën e tij-18:22); me shumë mundësi kjo ka qenë edhe arsyeja kryesore që i ndau rrugët e Palit dhe të Barnabës (krahaso Veprat 15:36-40); e padyshim kjo e ka detyruar Palin që të ripërcaktoj qëndrimin e tij në lidhje me përgjegjësinë e ndërsjellët ndërmjet judeo-krishterëve dhe të krishterëve xhentil në një bashkësi të përzier, kjo sepse vështirë se mund të kalojë e pavërejtur fakti që ai në këshillat që i ka dhënë bashkësive në 1 Korintasve 8, 10:23-11:1 dhe Romakëve 14:1-15:6 (për të mos përmendur praktikën e tij sipas librit të Veprave 21:20-26), i ngjan më shumë politikës së Pjetrit dhe Barnabës në Antiok se sa qëndrimin të tij të ashpër të mbajtur tek Galatasve 2:11-14⁶.

Sido që të kenë shkuar ngjarjet është e qartë se ka ekzistuar një ndarje e thellë ndërmjet Palit dhe judeo-krishterimit, ndarje që mesa duket fillimisht vinte nga të krishterët në Jerusalem. Është e mundur, gjithashtu, që Pali të ketë qenë më i izoluar në Antiok, sesa duket nga versioni i tij i ngjarjes. Jo vetëm kaq, egërsia e përgjigjes së tij në Antiok ndaj Pjetrit që më pas u përpunua tel Galatasve mund të ketë qenë një faktor që ndihmoi në ashpërsimin e armiqësisë të judeo-krishterëve ndaj Palit.

Gjendja shfaqet më serioze dhe tonet më kërcënuese në tek II Korintasve 10-13. Mesa duket disa misionarë kishin ardhur në Korint dhe menjëherë kishin sulmuar Palin. Se kush ishin saktësisht këto misionarë nuk është e qartë, por shpjegimi më i mundshëm është se ato kanë qenë judeo-krishterë nga Jerusalemi (vëre veçanërisht 11:22), të cilët e prezantuan veten në një formë që kërkonte më shumë nderim dhe bindje se të krishterët gnostik të Korintit⁷. Kushdo që të kenë qenë, ato janë paraqitur si të krishterë dhe janë pranuar si të tillë (10:7). Pali i quante ato “apostujt më të shquar” (11:5; 12:11); por edhe “apostujt të rremë”, “shërbëtorë të Satanait” (11: 13-15)! Qartësisht ato kanë pohuar se janë më të mëdhenj se Pali: ato ishin apostujt e vërtetë, “apostujt e Krishtit” (11:13), para së cilëve Pali nuk llogaritet fare si apostull, ai ishte apostulli i gënjeshtërt, shërbëtori i Satanait. Mesa duket në sytë e tyre vetëm dymbëdhjetë apostujt fillestarë dhe ato të cilët i ishin bashkangjitur nënës kishë (Jakobi) në Jeruzalem kishin të drejtën të quheshin “apostujt të Krishtit”. Pali nuk i zotëronte këto kredenciale, ai ishte i pakualifikuar, krejtësisht pa autoritet (II Korintasve 3:1 e mëposhtë, 5 e mëposhtë). Pali po ashtu i akuzoi ato se po predikonin një tjetër Jezus, se kishin një tjetër shpirt, se lajmëronin një tjetër ungjill (11:4). Pa dyshim edhe ata kanë ngritur të njëjtat akuza kundër Palit! Për ta ishte Pali ai që predikonte një tjetër Jezus (jo Jezusi pasqyrimi i mësimin të të cilit që shfaqet në letrën e Jakobit); ishte Pali ai i cili proklamonte një tjetër ungjill, që kishte zvetënuar mesazhin fillestarë të fjalëve dhe veprave të Jezusit në një mënyrë antinomike dhe obskurantiste (krahaso 4:2 e më tej).

Këtu, pra, jemi përballë *thelimit të çarjes ndërmjet Palit dhe kishës së Jeruzalemit*— ku secila palë vinte në dyshim autoritetin e palës tjetër, dhe çdokush prej të interesuarve ia vishnin ungjillin e grupit tjetër

Satanait. Ka gjasa që “apostujt e shquar” të kenë tejkaluar pak masën, por pothuajse sigurisht ata janë mbështetur në autoritetin e kishës së Jeruzalemit dhe duhet të kenë përfaqësuar një rrymë opinioni domethënëse brenda judeo-krishterimit e cila e shihte Palin si një zhgënjim, tradhtar dhe mësues i rremë. II Korintasve 2:17 sugjeron se *shumica* e ungjillorëve apo misionarëve hebrenj e kanë kundërshtuar Palin⁸. Një alternativë e mundshme shpjegon se “apostujt e shquar” dhe “apostujt e rremë” kanë qenë, në të vërtetë, dy grupe të ndryshme, dhe se me termin “apostujt e shquar”, Pali ka nënkuptuar shtyllat e apostujve, ose dymbëdhjetë apostujt në Jeruzalem⁹. Nëse kjo është e vërtetë, atëherë *ashpërsia e armiqësisë ndërmjet Palit dhe kishës së Jeruzalemit vështirë se mund të anashkalohet*. Barret e vendos këndvështrimin e Palit nën terma të njëjtë me atë që sapo përmendëm: “Ai (Pali) ishte i detyruar të njohë se pika fillestare nga ku krishterimi u përhap në të gjithë botën ishte shndërruar në një burim perversimi”¹⁰. Nëse kjo paraqet besnikërisht prirjen e vërtetë të Palit ashtu siç shprehet ajo tek II Korintasve, atëherë pa dyshim që ka ekzistuar një armiqësi e njëjtë madje edhe më e madhe nga ana e të krishterëve të Jeruzalemit (krahaso veçanërisht I Korintasve 15:8- “dështim” duket sikur është një tallje përfundimtare drejtuar kundër Palit). Edhe në qoftë se ky është një pohim që ka tejkaluar masën, II Korintasve 10-13 mbetet një dëshmi e qartë e ndarjes së thellë që ka ekzistuar midis Palit dhe kishës së Jeruzalemit si dhe një ndihmesë e konsiderueshme që na ndihmon të shpjegojmë judeo-krishterimin e mëvonshëm dhe neverinë që ai ndjente ndaj Palit duke e konsideruar atë si një apostat.

Libri i Veprave kapitulli 21 tregon për udhëtimin e fundit të Palit në Jerusalem dhe pritjen që ju bë atij. Shumë hollësi, për lexuesin e vëmendshëm, duken të habitshme. Në Tir një profeci e proklamuar nga asambleja e këshilloi Palin të mos shkonte në Jerusalem, një shpallje që u konsiderua si një fjalë autoritative e Frymës (21:4). Çezarea ishte bashkësia e fundit e cila e mirëpriti atë. Aty ai qëndroi me Filipin (21:8), një nga liderët e helenistëve gjatë ndarjes së parë brenda bashkësisë së Jeruzalemit (Veprat 6-8; shih më poshtë faqe 289). Atje një profet i krishterë, Agabo, profetizoi një pritje të keqe të Palit nga hebrenjtë e Jeruzalemit. Agabo sapo kishte ardhur nga Judea dhe e dinte më së miri sa të forta ishin ndjenjat kundër Palit. (21: 10 e më tej). Në Çezare, Pali shprehu dëshirën e tij të vdiste në Jerusalem (21:13). Me kë qëndroi ai në Jerusalem? Sigurisht jo me Jakobin as me ndonjë lider të bashkësisë së Jeruzalemit, por me Mnasonin nga Qipro, një dishepull i tij hershëm, me shumë mundësi një i krishterë helen (21:15 e më poshtë). Kur Pali u takua me Jakobin dhe pleqtë ata i bënë menjëherë të ditur sa të zellshëm ishin ndaj ligjit pjesa thelbësore e bashkësisë së krishterë, ata i përsëritën Palit raportimet armiqësore që qarkullonin për të në kishën e Jeruzalemit, më pas ata i ushtruan presion për të riafirmuar besnikërinë e tij ndaj ligjit, për të dëshmuar, në këtë mënyrë, se këto raportime ishin të pabaza dhe se ai ende jetonte nën ligj. Është e qartë se Pali njihej gjerësisht si një apostat për shkak të braktisjes së ligjit, e mesa duket ishte bërë pak ose aspak në ose nga kisha e Jeruzalemit për ta mbrojtur atë në këtë pikë (21:20-24; pavarësisht nga 16:3 dhe 18:18). Kështu që kur u arrestua Pali dhe u vendos para gjyqit ne nuk na bëhet me dije për asnjë judeo-krishterë që të ketë dalë në mbrojtje të tij, veçanërisht kur mendojmë për pozitën e lartë që gëzonte Jakobi tek hebrenjtë ortodoksë. Ku ishin të krishterët e Jeruzalemit? Duket sikur ata i kishin larë duart me Palin dhe e kanë lënë atë në fatin e tij. Nëse është kështu atëherë kjo nënkupton *një antipati të thellë nga ana e judeo-krishterëve ndaj Palit dhe asaj që ai përfaqësonte*.

Më i çuditshëm se të gjitha është fakti që Luka nuk thotë asnjë fjalë për *lëmoshat* që Pali kishte mbledhur për kishën e Jeruzalemit, madje edhe tek 24:17 fjala ‘*lëmoshë*’ është shmangur dhe po të mos kishin qenë letrat e Palit ne nuk do ta kishim kuptuar asnjëherë se në këtë pasazh aludohet pikërisht për lëmoshat, në të vërtetë aludimi mund të jetë për aktin e devotshmërisë individual të tij që rrëfohen tek 21:26. Sidoqoftë, ne dimë prej letrave të tij se sa i rëndësishëm ishte për të mbledhja e

lëmohave për kishën e Jerusalemit (Romakëve 15: 25-32; 1 Korintasve 16: 1-4; 2 Korintasve 8-9). Luka përmend shtatë delegatë nga kisha të ndryshme (Veprat 20:4 e mëposhtë), por ai nuk përmend që ata udhëtuan me Palin për të dorëzuar lëmohat. Qartësisht kjo ishte arsyeja kryesore e udhëtimit të Palit në Jerusalem, por Luka as këtë nuk e përmend. Përse? Përgjigja me shumë mundësi gjendet në arsyen e mbledhjes së lëmohave nga ana e Palit: për të ajo ishte një shprehje e unitetit ndërmjet kishave që ai kishte themeluar dhe kishave të Judesë. Arsyeja përse Luka nuk e përmend këtë me shumë gjasa kishte të bënte me faktin se Kisha e Jerusalemit refuzoi të pranonte lëmoshën, një ndodhi kjo të cilës vetë Pali kishte ndjesinë se mund të ndodhte (Romakëve 15:30 e mëposhtë). Për të krishterët e Jerusalemit, pranimi i lëmohave nënkuptonte ose mund të ngjante sikur të deklarojë pranimin e misionit të Palit dhe qasjes që ai kishte përvetësuar ndaj ligjit. Kjo do të shkatërronte pozitën e tyre tek ndjekësit e hebraizmit veçanërisht duke pasur parasysh që ajo ishte një periudhë ku nacionalizmi hebre ishte në rritje. Kështu që me shumë mundësi ato vendosën ta *refuzonin* lëmoshën, në këtë mënyrë treguan mosaprovimin e tyre për Palin dhe metodën e tij. Me shumë gjasa refuzimi nuk ka qenë kaq i vrazhdë siç mund të duket në pamje të parë, rruga që Jakobi ka dashur ti imponojë Palit ka qenë ajo e pranimit të lëmohave nëse ai do të kishte dhënë prova për besimin e tij të singertë në hebraizëm. Por plani dështoi më së keqi dhe në përplasjen apo krizën e vijuese Pali nuk u mbështet nga askush, lëre më pastaj ti jenë pranuar lëmohat e tij. Luka mesa duket vendosi ta heq krejt këtë anë të ngjarjes, për arsye se kjo vështirë se përputhej me panoramën në lidhje me kishën e hershme që ai donte të ofronte¹¹.

Nëse kjo që parashtroam është rindërtimi i saktë i përbaljes së fundit të Palit me bashkësinë e krishterë në Jerusalem atëherë kjo tregon qartë se sa e gjërë dhe e thellë ishte bërë ndarja ndërmjet judeo-krishterimit dhe bashkësive xhentile, sa e mprehtë dhe e hidhët ishte antagonizmi i judeo-krishterëve ndaj Palit.

Përktheu: Rezart Beka

[*] James Dunn ka qenë profesor of Divinity në Universtitetin e Durhamit. Ai është autor i shumë librave dhe njihet si një prej ekspertëve më të mëdhenj botëror për studimet e Dhjatës së Re.

Referenca

[1] Ireneus, *adv.haer.*, I.26.2; Ephifanius, *Pan.*, 28.5.3.; 30.16.9.

[2] Eusebius, *dem.ev.*, III.5- Jakobi “të cilin ato që kanë jetuar më parë në Jeruzalem e kanë quajtur i “drejti” për shkak të virtyeteve të tij të larta”; Marius Victorinus, in *ep.ad Gal.*, 4.12. Shih gjithashtu Daniélou, *Theology*, f. 370 e mëposhtë.

[3] Krahaso, Bauer, *Orthodoxy*: “Pali ishte i vetmi heresiark i njohur në kohën apostolike, i vetmi që është konsideruar i tillë në atë kohë, së paku nga një këndvështrim.” (f. 236)

[4] Unë kam shkruar shumë më tepër që nga koha e daljes në dritë të botimit të parë të librit tim *Unity and Diversity in the New Testament* (shih librin tim *Jesus, Paul and the Laë*, SPCK, 1990); por këtu e kam lënë tekstin të pandryshuar ndonëse vëmendja ime në përsa i përket kësaj teme është shtuar shumë duke filluar që nga vitet 1980. Shih gjithashtu edhe P.J. Achtemeier, *The Quest for Unity in the New Testament Church*, Fortress 1987

[5] Është e rëndësishme të theksojmë se në traditat e mëvonshme (nga koha e Origjenit) Pjetri është

konsideruar si peshkopi i parë i Antiokut (shih O. Cullman, Peter: Disciple, Apostle, Martyr, ET SCM Press² 1962, f. 54 nr. 60); i rëndësishëm po ashtu është edhe fakti se letra tjetër të cilën ne e dimë se i është dërguar kishës së Galatasve i atribuohet Pjetrit.

[6] Krahaso E. Haenchen, The Act of the Apostles, ET Blackwell 1971, f. 475 e mëposhtë; Koester Gnomoi Diaphoroi, Trajectories, f. 121 e mëposhtë; si edhe tezën e përgjithshme të J.W. Drane, Paul, Libertine or Legalist?, SPCK 1975.

[7] Shih veçanërisht E. Käsemann, 'Die Legitimität des Apostles', ZNW, 41, 1942, f. 33-71; i botuar i veçuar nga broshura e tij e vitit 1956 (Darmstadt; si edhe K.H. Rengstorf, Das Paulusbild in der neuen deutschen Forschung, Darmstadt 1969, f. 475-521; C.K. Barret, "Christianity in Corinth", BJRL, 46, 1964, f. 286-97; "PSEUDAPOSTOLOI, II Cor. 11.13?", MBBR, f. 377-96; "Paul's Opponents in II Corinthians", NTS, 17, 1970-71, f. 233-54; (të treja këto ese janë botuar në Barret's Essays on Paul, SPCK 1982); II Corinthians, A.& C. Black 1973, f. 5-10, 28-32, 277 e mëposhtë. Shih gjithashtu edhe këtë libër faqe 75 e mëposhtë si edhe 194 e mëposhtë.

[8] Barrett, 'Pseudapostoloi', f. 384 e mëposhtë

[9] Kështu sipas Käsemann-it dhe Barrett-it. Tek Galatasve 2.6.9., sido që të jetë, ishte deri diku anashkalues për sa i përket 'shtyllave të apostujve'

[10] Barrett, II Corinthians, p. viii

[11] Shih gjithashtu Haenchen, Acts, f. 611-14; O. Cullmann, "Dissensions within the Early Church", Neë Testament Issues, ed., R. Batey, SCM Press 1970, f. 124 e mëposhtë; A.J. Mattill, 'The Purpose of Acts: Schneckenburger Reconsidered', AHGFFB, f. 115 e mëposhtë; Achtmeier, Quest.

Date Created

17/10/2014

Author

erasmusi